

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Кафедра загальної та прикладної лінгвістики

**ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ЕТНОЛІНГВІСТИКА**

Ступінь бакалавра

Спеціальність 035.10 Філологія. Прикладна лінгвістика

Освітня програма «Прикладна лінгвістика»

Миколаїв – 2020

Програму розроблено та внесено: Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: Василькова Наталя Іванівна, доцент, кандидат педагогічних наук.

РЕЦЕНЗЕНТ: кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української філології та міжкультурної комунікації ЧНУ ім. П. Могили Крутоголова О.В.

Програму схвалено на засіданні кафедри загальної та прикладної лінгвістики
Протокол від «28» серпня 2020 року № 1

Завідувач кафедри загальної та прикладної лінгвістики _____ (Коч Н. В.)

Програму погоджено навчально-методичною комісією філологічного факультету
Протокол від «28» серпня 2020 року № 1

Голова навчально-методичної комісії _____ (Мороз Т. О.)

Програму погоджено навчально-методичною комісією університету №11

Голова навчально-методичної комісії університету _____ (Кузнецова О. А.)

Анотація

Вивчення навчальної дисципліни "Етнолінгвістика" передбачає засвоєння студентами основних етномовних явищ та етносоціальних функцій мови. У процесі засвоєння лекційного курсу студенти знайомляться з історією виникнення етнолінгвістики, її витоками; розглядають базові концепти етнолінгвістики, співвідношення етносів та мов. У процесі практичного навчання студенти вчаться аналізувати мовні явища у взаємозв'язку мови-етносу-культури.

Ключові слова: етнос, етнолінгвістика, етнонім, поліетнічність, білінгвізм, мовні знаки культури.

Course Annotation

The study of the discipline "Ethnolinguistics" involves students mastering the basic ethnolinguistic phenomena and ethnosocial functions of language. In the process of mastering the lecture course, students get acquainted with the history of ethnolinguistics, its origins; consider the basic concepts of ethnolinguistics, the correlation between ethnic groups and languages. In the process of practical training, students learn to analyze linguistic phenomena in the interrelation of language-ethnicity-culture.

Key words: ethnus, ethnolinguistics, ethnonym, polyethnicity, bilingualism, linguistic signs of culture.

ВСТУП

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Етнолінгвістика» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів спеціальності 035 Філологія. 035.10 Прикладна лінгвістика.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є: мова, її співвіднесеність з етносом, місце і роль у суспільстві.

Міждисциплінарні зв'язки: лінгвістика, психологія, педагогіка, філософія.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Мета: осмислити роль мови у формуванні етнічних спільнот, з'ясувати методологічне підґрунтя інтерпретації етномовних явищ, сформувати уявлення про мовну картину світу.

1.2. Основними **завданнями** вивчення дисципліни є: з'ясувати місце і роль етнолінгвістики в колі лінгвістичних і нелінгвістичних дисциплін; значення етнолінгвістики для українознавчих досліджень, методи етнолінгвістики; визначити базові концепти етнолінгвістики; дослідити історію виникнення етнолінгвістики, проблеми сучасної української етнолінгвістики; розглянути питання формування етносів та мов; співвідношення етносів та мов; проаналізувати проблеми співвідношення й взаємозв'язку мови – етносу – культури; з'ясувати функції мови; визначити основні аспекти мовної політики та інформаційної мовної політики; розмежувати поняття «державна мова», «офіційна мова», «рідна мова», «національна мова» та ін.; схарактеризувати основні поняття й термінологічний апарат етнолінгвістики (символ, поняття, концепт); навчитися проводити лінгвістичний аналіз тексту з точки зору походження та уживаності лексики; ознайомитися з процесами впливу на мовну структуру міфології, психології, звичаїв, побуту, вірувань, обрядів, загальної культури й менталітету етносу, з'ясувати роль прецедентних текстів.

Програмні результати навчання:

ПРН- 2 Аналізує головні тенденції історичного розвитку українського народу, аргументує свої погляди на дискусійні моменти української історії та сучасного суспільного життя.

ПРН-8 Застосовує філологічні знання для розв'язання професійних завдань.

ПРН-16 Окреслює основні проблеми дисциплін, що визначають конкретну філологічну галузь, пояснює їх взаємозв'язок у цілісній системі знань.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні:

ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК 6. Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 12. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

II. Фахові:

ФК 2. Здатність використовувати у професійній діяльності мову як особливу знакову систему, її природу та функції, про генетичну та структурну типологію мов світу; фонетичний, лексичний, граматичний рівні мови.

ФК 6. Здатність вільно, гнучко й ефективно використовувати мову(и), що вивчається(ються), в усній та письмовій формі, у різних жанрово-стильових різновидах і реєстрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному) для розв'язання комунікативних завдань у різних сферах життя.

ФК 7. Здатність до збирання й аналізу, систематизації та інтерпретації мовних фактів, інтерпретації та перекладу текстів.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Тема 1. Етнолінгвістика як навчальна дисципліна. Мета і завдання етнолінгвістичних студій. Етнолінгвістичні основи дослідження мови. Основні поняття етнолінгвістики. Лінгвоцентризм й антропоцентризм. Джерела етнолінгвістики. Методи етнолінгвістики. Проблеми взаємодії мови й культури. Лінгвокультурологія. Зв'язок етнолінгвістики й лінгвокультурології з іншими дисциплінами.

Тема 2. Історія виникнення етнолінгвістики. Витоки етнолінгвістики з філософії мови й культури Вільгельма фон Гумбольдта. Лінгвофілософські погляди Вільгельма фон Гумбольдта. Олександр Опанасович Потебня – фундатор слов'янської й вітчизняної етнолінгвістики. Гіпотеза «лінгвістичної відносності» Е. Сепіра й Б. Уорфа в становленні етнолінгвістичної науки. Етнолінгвістична школа М. Толстого. Проблеми сучасної української етнолінгвістики.

Тема 3. Мова як найважливіша етнічна ознака. Мова – нація – культура. Проблематика співвідношення й взаємозв'язку мови – етносу – культури. Функції мови: комунікативна, мислеоформлювальна, пізнавальна, інформаційна, номінативна, експресивна, емоційна, естетична, прагматична.

Тема 4. Національна мова як виразник етнокультури. Поняття національної та рідної мови. Рідна мова та національні традиції. Відбиття в національній мові особливостей народного характеру. Сутність національного характеру. Поняття національного характеру. Фактори розвитку національного характеру: історичні умови, культурні фактори, соціально-політичні фактори. Мова як репрезентант етнічної самосвідомості. Етнічна самоідентифікація. Національна свідомість.

Тема 5. Об'єкт мовної політики. Засоби здійснення мовної політики. Інструменти мовної політики. Завдання мовної політики. Напрями мовної політики. Державна мова. Офіційна мова. Мови національних менших. Іноземні мови (мови міждержавного спілкування). Регіональна мова. Міноритарна мова. Інформаційна мовна політика. Влада й мовно-інформаційний простір.

Тема 6. Мовна картина світу. Етномовна картина світу. Інтерес до вивчення фрагментів національно-мової картини світу в аспекті специфіки етнічної свідомості, етнопсихологічних і фонових знань, магічної, міфологічної та сміхової культури українців.

Тема 7. Концепти як складники свідомості, носії культурно значущої інформації певного етносу. Концепт і поняття. Підходи до визначення поняття «концепт» у сучасній лінгвістиці. Загальнокультурні й етнічні концепти. Соціально-політичні, ідеологічні, філософські, культурні, ментальні та міфологічні концепти. Культурні концепти та культурно-історичні. Символ як елемент мової картини світу. Етнолінгвістична характеристика словесних символів. Прецедентні феномени. Коди української етнокультури. Етнічна й соціокультурна стереотипізація в мовних знаках. Основні тематичні групи: людина, природа, способи вербалізації концептів.

Тема 8. Відтворення мової картини світу в текстах української міфології. Мовні стереотипи міфологічних образів. Фольклорні тексти як матеріал етнолінгвістичних досліджень. Фольклоризми. Етнографізми. Мовні стереотипи фольклорних образів. Символіка кольоропозначення у слов'янських мовах. Лексеми на позначення одягу, страв, предметів побуту та ритуальних дій. Етносимволи в українських народних казках. Відтворення мової картини світу у фразеологічних одиницях та ідіомах. Національно-культурний компонент семантики фразеологізмів української мови. Тематичні групи фразеологізмів з національно-культурним компонентом. Способи перекладу фразеологізмів.

Тема 9. Ономастична лексика в етнолінгвістичних дослідженнях. Національна специфіка антропонімів та антропонімних формул номінації. Давні імена, мотиви, способи називання, символіка. Прізвищеві найменування в давніх пам'ятках, способи оформлення. Етнолінгвістичний аспект вивчення давніх топонімів. Гідронімна номінація природних об'єктів як відображення реалій життя та картини світу. Ороніми й власне топоніми. Народна астрономія: мотиви й способи номінації. Етнічні самоназви, етноніми як спосіб відокремлення себе від інших народів. Фітоніми, народні назви рослин: символіка, призначення, мотиви й способи номінації. Зооніми.

Тема 10. Прецедентні тексти в дискурсі сучасної української прози. Прецедентні імена та їх функціювання. Прецедентні феномени в сучасній поезії.

Тема 11. Мовні знаки культури. Оцінна характеристика народних фразем.

3. Рекомендована література

Базова

1. Герд А.С. Введение в этнолингвистику: Курс лекций и хрестоматия. СПб.: Изд-во С.- Петерб. ун-та, 2001. 488 с.
2. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 460 с.
3. Снігаренко В. Т. Основи етнолінгвістики: навч. посіб. Торецьк. 2019. 62 с.
4. Шарманова Н. М. Етнолінгвістика: навчальний посібник для студентів факультету української філології/ Н. М. Шарманова ; за ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг: НПП АСТЕРІКС, 2015. 192 с.

Допоміжна

1. Актуальні питання вітчизняної етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду /Під загальн. ред. Ю. Тищенка. К.: Український центр політичних досліджень, 2004. 312 с.
2. Апресян Ю.Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания. Интегральное описание языка и системная лексикография: Избранные труды. М.: Школа «Языки русской литературы», 1995. Т. 2. 767 с.
3. Багалый Л. История Слобідської України /Передмова, коментар В. І. Кравченка. Х.: Дельта, 1992. 256 с.
4. Брас Пол Р. Етнічні групи і формування етнічної ідентичності. *Націоналізм: Антологія*. К.: Смолоскип, 2000. С. 462–467.

5. Булаховський Л. А. Питання про походження української мови. К.: Вид-во АН УРСР, 1956. 218 с.
6. Бурячок Г.А. «Просвіта»: історія та сучасність (1868–1998). К.: Веселка, 1993. 308 с.
7. Василененко В. Які мови в Україні потребують особливого захисту. *Дзеркало тижня*. 2006. 18 березня.
8. Васильєва Л. Вплив регіоналізму на формування зовнішньої політики України. *Bіче*. 1997. № 10. С. 9–18.
9. Вержбицкая А. Язык. Культура. Познание. М.: Русские словари, 1997. 416 с.
10. Воропай О. Звичаї нашого народу. К.: Оберіг, 199. 592 с.
11. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу. К.: Логос, 2004. 284 с.
12. Гошовська В. А. Мовна політика в Україні : навч.-метод. матеріали / уклад.: А. В. Фоменко, Ю. В. Стрілецька. К.: НАДУ, 2013. 36 с.
13. Грушевський М. Про українську мову і українську школу. К:Веселка, 1991. 45 с.
14. Гумбольдт В.О. О различии строения человеческих языков и его влияние на духовное развитие человечества. *Изб. труды по языкоznанию*. М.: Прогресс, 1984. 397 с.
15. Дорда С.В. Лінгвокультурологія як самостійний напрям лінгвістичних досліджень. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Л. Українки*. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. №3 (352). Луцьк, 2017. С. 411–417.
16. Євтух В. Б. Етнічність: енциклопедичний довідник. К.: Фенікс, 2012. 396 с.
17. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд: монографія. К.: НДГУ, 2007. 444 с.
18. Жaborюк О. А. До питання про філософські аспекти мовознавства. *Мовознавство*. 2006. № 1. С. 39–43.
19. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
20. Жайворонок В. В. Національна мова та ідіолект. *Мовознавство*. 1998. № 6. С. 27–35.
21. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика. Нариси.К.:Довіра, 2007. 262 с.
22. Заїченко Г. Філософія мови та мова філософії: стаття перша. *Філософська і соціологічна думка: Український науково-теоретичний часопис*. К.: Київський університет ім.Тараса Шевченка, 1996. №5-6. С. 16–35.
23. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. Дрогобич: Відродження, 1994. 217 с.
24. Кафарський В.І., Савчук Б.П. Етнологія: підр. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 432 с.
25. Кеуш Н. Забезпечення інформаційної безпеки держави. *Голос України*. 2002. 21 листопада.
26. Ключевська Г. Інформаційний простір, який ми програли? *День*. 2006. № 121.25 липня.
27. Корж А. Мовний чинник суспільної трансформації в Україні. *Рукопис*. К.: КНУ, 2004. 214 с.
28. Кочерган М. Мовна ситуація і мовна політика в Україні. URL: <file:///C:/Users/%D0%9B%D0%B8%D0%BB%D1%8F/Downloads/svit-2008-10-2-18-cochergan.pdf>
29. Кочерган М.П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу. *Мовознавство*. 2004. № 5-6. С. 12-22.
30. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підр. К.: Видавничий центр «Академія». 2003. 464 с. (Серія Альма-матер).
31. Куц Ю. Етнополітичні державотворчі процеси в Україні: управлінський аспект: моногр. Х.: ХарПІ УАДУ «Магістр», 2002. 204 с.
32. Куц Ю. О Сучасна мовна політика української держави: управлінсько-правовий аспект. *Теорія та практика державного управління*. 2017. № 1(56). С. 1-6.
33. Куць О. М., Заблоцький В. В. Мовна політика в Україні: аналіз та впровадження: монографія. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. 300 с.

34. Куць О., Хоменко І. «Дядьки» чужої мови, або хто ж спекулює на мовних проблемах. *Українське слово*. 2006. 20 березня – 4 квітня.
35. Куць О.М. Етнополітологія: навч. посіб.. – Х.: ХНУ, 2005. 214 с.
36. Куць О.М. Мовна політика в державотворчих процесах України:навч. посіб. Х.: ХНУ, 2004. 275 с.
37. Куць О.М., Лісничий В.В., Куц Ю.О. Етнонаціональні чинники державотворення. Х.: Видавництво ХарПі УАДУ «Магістр», 2002. 108 с.
38. Лизанчук В. Мова – основа ідентифікації нації. *Українське слово*. 2006. № 33. 16 – 22 серпня.
39. Лизанчук В. Не лукавити словом. Львів: ЛНУ, 2003. 560 с.
40. Лопушинський І. Рідна мова як важливий чинник консолідації української нації. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej2/txts/philo/05lipkun.pdf>.
41. Маслова В. А. Лингвокультурология: учеб. пособ. для студентов вузов. 4-е изд. М.: Академия, 2010. 204 с.
42. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику: учеб. пособие. 3-е изд., испр. М.: Флинта: Наука, 2007. 296 с.
43. Матвіяс І.Г. Українська мова та її говори. К.: Наук. думка, 1990. 168 с.
44. Німчук В. Українська мова – священна мова. *Людина і світ*. 2001. № 1. С. 35–38.
45. Основні питання мовознавства. Мови світу: метод. посіб. для студ. фіол.х спец./ Уклад.: Левицький В. В., Іваницька Л. М., Іваницький Р. В. Чернівці: ЧДУ, 1997. 60 с.
46. Півторак Г. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. К.: Академія, 2001. 148 с.
47. Потебня А. Мысль и язык. URL: <http://www.rodnovery.ru/knizhnaya-polka/317-potebnya-mysl-yazyk> (дата звернення: 22.06.2018).
48. Потебня А. А. Слово и миф. М.: Правда, 1989. 624 с.
49. Радченко О. А. Лингвофилософские опыты В. Фон Гумбольдта и постгумбольдтианство. *Вопросы языкоznания*. 2001. № 3. С. 96–124.
50. Рамишвили Г. В. От сравнительной антропологии к сравнительной лингвистике. *Гумбольдт В. Язык и философия культуры*. М.: Прогресс, 1985. С. 309–317.
51. Рускуліс Л. Лінгвофілософські погляди Вільгельма фон Гумбольдта у системі теоретико-методичної підготовки вчителя української мови. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*: зб. наук. праць / ред. кол.: Н. В. Гузій (відп. ред.). К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 20 (30). Спец. вип. Актуалітети філологічної освіти та науки. С. 184–188.
52. Рускуліс Л. В., Мікрюкова К. О. Етнолінгвістика: навч.-метод. реком. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2012. 64 с.
53. Тиводар М. Етнологія: навч. посібник. Львів: Світ, 2004. 624 с.
54. Ткаченко О.Б. Про повноту й неповноту мов і деякі інші суміжні явища. *Мовознавство*. 2006. № 2-3. С. 12-18.
55. Уорф Б. О двухошибочныхвзглядениях на речь и мышление, характеризующих систему естественнойлогики, и о том, как слова и обычаивают на мышление. Наука и языкоzнание. URL: <http://www.kph.npu.edu.ua!/e-book/clasik/data/whorf/02.html> (дата звернення: 22.06.2018).
56. Философскиеосновызарубежных направлений в языкоzнании: коллективная: монография / ответ. ред. В. З. Панфилов. М.: Наука, 1977. 295 с.
57. Чебоксаров Н. Н., Чебоксарова Н. А. Народы. Расы. Культуры. М.: Наука, 1985. 272 с.
58. Червак Б. Як виграти інформаційну війну. *Українське слово*. 2006. № 21. 21–30 травня.
59. Шарманова Н. М. Етнолінгвістика: навч. посіб. для студ. факультету української філології. Кривий Ріг: НПП АСТЕРІКС, 2015. 192 с.
60. Шумлянський С. Мовна ситуація: виміри конфліктності. *Viche*.2006. № 1–2. С. 39–42.

Інформаційні ресурси

1. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 460 с. (20 екз.).
2. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.20 (екз.).
3. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика. Нариси.К.:Довіра, 2007. 262 с.(екз.).
4. **Форма підсумкового контролю успішності навчання:** залік.
5. **Засоби діагностики успішності навчання:** виконання індивідуальних завдань, контрольних і практичних робіт, самостійна робота студента, укладання словника до курсу, написання реферату, опрацювання матеріалів із інтернет-ресурсів.